

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТАЛАБА ЁШЛАРНИ МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.85.79.078>

*Зияева Махбуба Фазлиддиновна, Абдуваҳобова Дилдора Эркиновна,
Хазраткулова Анжела Валерьевна
Жиззах политехника институти, архитектура ва қурилиш
факультети, ўзбек тили ва адабиёти кафедраси*

Аннотаци. Мазкур мақолада олий таълим тизимида талаба ёшларни маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш технологияларини такомиллаштириш масалаларига илмий назарий жиҳатдан ёндашилган. Шунингдек мақолада, талабалар билан ҳамкорликда маънавий - маърифий ишларни ташкил этишнинг самарали мазмуни ва яхлит механизмини ишлаб чиқиш муҳим педагогик аҳамият касб этиши атрафлича таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: талаба, ёшлар, олий таълим, маънавий - маърифий ишлар, объекти, предмети, воситалари, самарали шакл ва методлари, бўлажак ўқитувчи.

Республикада олий таълим тизимини ислоҳ қилишга бўлган эътибор кундан кунга такомиллашиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас албатта. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги

“2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонида ҳам олий таълим тизимига алоҳида эътибор қаратилиб, “юртимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича аҳамиятли вазифаларга мувофиқ кадрлар тайёрлашнинг мазмунини тубдан қайта қараб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида олий маълумотли мутахассисларни тайёрлашга зарур шароитлар яратиш” кўрсатиб ўтилган. [2]

Шу нуқтаи назардан қараганда олий таълим жараёнида талаба ёшларни маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш технологияларини такомиллаштириш, янгилаш ишлаш механизмларни жорий этиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Биламизки, маънавиятнинг концептуал асослари миллий мактаблар заминида вужудга келган ғоявий таълимотлар, маърифий қарашларинсоният маданияти хазинасига катта ҳисса бўлиб қўшилган узоқ ўтмишимиз билан боғлиқ. Демак, ўтмиш ва бугун билан ҳамнафас талаба ёшлар маънавий оламини бойитиш таълим ва тарбия назариясининг тадқиқот предмети бўлиб, қуйидаги тушунчалар концептуал илмий талқинни талаб этади:

- маънавий-маърифий тадбирлар ҳамда уларнинг ёшлар тарбиясига таъсири;
- педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил

этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришнинг объекти, предмети, воситалари, самарали шакл ва методлари;

- таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришнинг илмий –назарий асослари;

- таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришда оила, маҳалла, таълим муассасалари, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ҳамкорлиги;

- талабалар билан ҳамкорликда маънавий - маърифий ишларни ташкил этишнинг самарали мазмуни ва яхлит механизми;

- маънавий-маърифий ишларни ташкил этишнинг дидактик асослари;

- таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришда фанлараро алоқа, ўзаро таъсир ва бошқалар.

Шундан келиб чиқиб айтиш лозимки, Президент Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам “Фарзандларимизнинг турли радикал ва зарарли ғоялар таъсирига тушиб қолишига йўл қўймаслик – асосий вазифамиздир. Бу борадаги ишларни янгича ёндашувлар билан давом эттиришимиз керак [3;] лиги эътироф этилганлиги таълим тараққиётининг кейинги истикболи кўп жиҳатдан нафақат ёшлар, балки бутун жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириш учун аввало илм-маърифат, юксак маънавият кераклигини билдиради.

Ҳақиқатдан ҳам илм йўқ жойда қолоқлик, жаҳолат ва албатта, тўғри йўлдан адашиш бўлади. Юксалиш ва цивилизация томон одимлаб бораётган ёш авлодни юксак маънавий ва ахлоқий кадриятларга таяниб маънавий меросини асраб-авайлаш ҳамда жаҳон маданияти билан уйғун ҳолда ривожлантириш, миллий маданиятни кенг тарғиб этиш, унинг халқаро маданий маконда тутган ўрни ва мавқеини янада мустаҳкамлаш масалалари педагогик жамоаларнинг энг муҳим муаммоси бўлиб қолмоқда.

Тарихдан маълумки, барча замонларда янги жамият куриш ғоявий курашлар замирида кечган. Улуғларимиз айтганидек маънавий-маърифий етуклик – огоҳлик гаровидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 сентябрдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида ПҚ-4436-сон қарорида “мамлакатимизда миллий анъана ва кадриятларимизни ривожлантириш, улуғ аллома аждодларимиз илмий меросини чуқур ўрганиш, ёшларимизни Ватанга муҳаббат, илм-маърифатли, интеллектуал баркамол авлод этиб тарбиялашга” давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида эътибор қаратилмоқда.

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялаш, уларда ёт ғояларга қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг самарали воситаларидан – уларга ўзи мансуб бўлган халқнинг бой тажрибасини ўрганиш ва уни амалиётда фойдалана олиш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Уларда ёшлардаги Ватан, ота-она, она-замин, жонажон ўлка, моддий-маънавий бойликлар, меҳнатга муҳаббат ҳиссини уйғотиш ва

ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Чунончи, асрлар оша авлоддан авлодга ўтиб келаётган мақолу маталлар, қўшиқлар, топишмоқ ва ашулалар ёшлар маънавияти ва маданиятини юксалтиришда ўзига хос ўрин тутди. Халқ томонидан яратилган ижод намуналарида ёшлар тарбиясига ижобий таъсир этувчи фикрлар ўз ифодасини топган. [71]

Давлат барқарорлигига қарши қаратилган таҳдидларнинг мавжудлигини инobatга олсак, талаба ёшларни ҳаётнинг барча жабҳаларида Ватанини, юртини, моддий ва маънавий бойликларини, халқини ҳимоя қилишга тайёр турадиган, халқаро терроризм, экстремизм ва радикализм хавфи, уларнинг салбий моҳиятини тушуниб етадиган, ностандарт вазиятларда тўғри қарор қабул қила оладиган, ўз бурчи ва Ватанига содиқ қоладиган маънавий баркамол инсонни тарбиялаш муҳим педагогик аҳамият касб этади. Бунинг учун:

- таълим жараёнида ён-атрофимиз ва жаҳонда рўй бераётган сиёсий-ижтимоий жараёнларга миллий манфаатларимиздан келиб чиққан ҳолда ёндашиш кўникмаларини, турли ички ва ташқи таҳдидларга қарши мафқуравий иммунитетни шакллантириш;

- Ўзбекистон манфаатларини нафақат таълим соҳасида, балки юрт учун фидойи бўлиш бугунги кун талаби эканини ҳаётий мисоллар ва таъсирчан воситалар орқали ёшлар онгига сингдириб бориш устувор вазифалар сифатида муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур устувор вазифалар бўлажак педагогларни таълим жараёнида доимо ўз устларида тинмай ишлашлари, жисмоний, руҳий ва касбий жиҳатдан тайёргарликлари юқори даражада бўлишига эришишлари талаб этилади. Олий таълим муассасаларида бўлажак педагогларнинг маънавий маърифий тадбирларни ташкил этишга тайёрлашга креатив ёндашув механизмларини шакллантириш, касбий компетентлигини такомиллаштириш: мантиқий фикрлаш, жараёнларни мустақил таҳлил қилиш, тизимлаштириш, вазифаларни ҳал этиш йўллари танлаш, касбий муаммоларни ижобий ҳал қилиш, кундалик фаолият ва педагогик муаммоли вазиятларда мақбул ташкилий ва бошқарув қарорлар қабул қилиш, масъулиятни ҳис этиш каби ҳолатлар улар фаолиятларининг барча йўналишларида намоён бўлади. Шу боис, бугунги кунда талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш компонентларини, тамойилларини, механизмлари моделини ишлаб чиқиш ва жаҳон тажрибасини ўрганиш давр талабидир.

Тажриба-синов жараёнида таълимнинг қатор инновацион технологияларидан фанларнинг ҳамда мавзуларнинг ижтимоий-маданий характеридан келиб чиққан ҳолда фойдаландик. Улар: табақалаштириган таълим технологиялари; ўйин технологияси; бекатлар бўйича ўқитиш технологияси; мультимедиа технологияси; кейс технологияси; лойиҳалар услуги; онлайн таълим технологияси; Веб-квест технологияси; интерактив ўқув технологияси; ҳамкорликка ўргатиш технологияси; ривожлантирувчи технология ва бошқалар.

Педагогик тажрибаларимизга таяниб айтишимиз мумкинки, бўлажак ўқитувчиларнинг ижтимоий-педагогик майлларини шакллантириш

мақсадида қулай восита ва технологияларни танлаш лозим. Шу билан бир қаторда талабаларнинг интилишлари, истакларини қондириш имконияти уларни тарбиялаш ва ривожлантиришда ҳаракатлантирувчи куч эканлигини ҳисобга олиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Шундан келиб чиқиб таълим жараёнида талабаларни маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлашда қуйидаги тенденцияларга эътибор қаратиш муҳим. Булар:

-бўлажак ўқитувчилар эътиборини ўтмишда аждоқларимиз томонидан яратилган бой педагогик мерос ва халқ педагогикасини чуқур ўзлаштиришга жалб қилиш;

-бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик дунёқарашини замонавий педагогик ёндашувлар, назариялар ва концепциялар асосида мунтазам ривожлантириш ;

- бўлажак ўқитувчиларни тарбиялаш ва ривожлантиришда педагогика олдида турган ҳаётий муаммоларни ҳал қилишга улар эътиборини қаратиш;

- тарбия соҳасидаги педагогик назарияларни бўлажак ўқитувчилар онгига босқичма-босқич сингдириш;

-тарбиявий жараёнларга раҳбарлик қилиш услублари билан бўлажак ўқитувчиларни курулантириш;

-олий педагогик таълим жараёнида бўлажак ўқитувчиларга инсон омилига эътибор қаратиш, ўқувчиларда ҳақиқий инсоний сифатларни шакллантириш кўникмасини таркиб топтириш;

-олий педагогик таълим тизимида тарбия жараёнини бўлажак ўқитувчи шахсига йўналтириш кабилар [5;].

Таҷрибаларимиз асосида айтишимиз мумкинки, Олий педагогик таълим тизимида демократик тарбия усулидан фойдаланиш талаб этилади. Айнан талабаларга эркин тарбиянинг демократик услуби асосида топшириқлар бериш тарбияланувчиларнинг қизиқишларини шакллантириш ва уларни қаноатлантириш усуллари эркин танлаш ҳамда ҳаёт қадриятларни эгаллаш учун қулай шароитлар яратишдан иборат.

Педагогик адабиётлар таҳлилидан биламизки, касбий педагогик таълим жараёнида талабалар маънавий–маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришда интерфаол таълим методларидан фойдаланиш самарали натижалар гаровидир. Интерфаол таълим (ингл. “inter”- ўзаро, “akt” ҳаракат қилмоқ) – бу биринчидан, талаба(ўқувчи)ларнинг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлидаги ўзаро ҳаракатини ташкил этишга асосланган таълим бўлиб, у гуруҳ ичида ҳамкорликда ишлаш ва таълимий вазифаларни ечишда таълим олувчиларнинг эркинлигига асосланган таълим технологиясидир. Интерфаол таълим педагогнинг талабалар ёки талабалар жамоаси билан ҳамкорликда фикр алмашиши ва баҳс-мунозаралар асосида индивидуал, жуфтлик, гуруҳ ҳамда жамоа билан ишлаш шаклларида ташкил этилади. [6;] Мустақил фикрлаш, ўз қарашларини билдириш, муаммоларнинг ечимларини ҳамкорликда излаш, бир-бирини тушуниш, ёрдам бериш, маънавий ҳамжиҳатлик ушбу таълимнинг асосий хусусиятлари бўлиб, ушбу таълим қўйидаги белгиларга

эга:

- кўп фикрлилик,
- фикрлашга асосланган фаолият,
- танлаш имкониятининг мавжудлиги,
- суҳбат (диалог),
- ғояларнинг яратилиши (илгари сурилиши),
- муваффақиятли вазиятларни ҳосил қилиш
- рефлексия.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тизимини янгилаш уни технологиялаштириш билан боғлиқ бўлиб, бугунги кунда шахсни тарбиялаш ва унга таълим беришга йўналтирилган фаолият таълим беришни ташкил этишга нисбатан ўта қатъий ва мураккаб талаблар қўймоқда. Зеро, ҳозирги даврдаги мураккаб техника ва технологиялар билан муомала қила оладиган инсон тарбиясига қўйиладиган катта эҳтиёж ҳам таълим жараёнини технологик ёндашув асосида ташкил этишни талаб этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари туғрисида»ги Қарори. //Халқ сўзи. 2017 йил, 21 апрель, №79(6773).

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси туғрисида”ги Фармони// “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 8 февраль.

3.Жамолдинова О., Нарбаева Т. Ёшлар маънавиятини юксалтиришда ижтимоий лойиҳаларнинг аҳамияти. Ёшлар маънавияти ва соғлом турмуш тарзи. Илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: Зиё, 2012. - Б.107-109.

Гаипназаров Р. Маънавий-ахлоқий қадриятлар ва ёшлар тарбиясида уйғунлик: Пед. фан. ном. ... дис. – Тошкент: ЎзДЖТУ, 2011.- 132 б.

4.Тайланова Ш.З. “Педагогика олий таълим муассасалари талабаларида қадриятлар тизимини ривожлантириш технологиясини такомиллаштириш” Педагогика фанлари доктори (DSc) олиш учун ёзилган дисс., автореферати. Т.: 2019

5. Ярмагов Р.Б. “Педагог кадрларни тайёрлаш жараёнида бўлажак ўқитувчи шахсини тарбиялаш ва ривожлантириш” П.ф. н.олиш учун ёзилган дисс. Т.: 2012

Қурбаниязова З.К. Тарбиявий ишлар жараёнида ўқувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари (қорақалпоқ мактабларининг 7-8 синфлари мисолида): Пед.фан.ном. дис.... Автореф. – Т.: ЎзПФТИ, 2002. – 21 б.

6.Қурбаниязова З.К. Тарбиявий ишлар жараёнида ўқувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари (қорақалпоқ мактабларининг 7-8 синфлари мисолида): Пед.фан.ном. дис.... Автореф. – Т.: ЎзПФТИ, 2002. – 21 б.